

Rasjonalitet, magi og moral

Moderne medisin er en moderne vitenskap. Dels har den sine røtter i den antikke legekunsten, dels i moderne vitenskap – særlig naturvitenskap – og teknologi. Medisinen – den samlede legevitenskapen – definerer storenorskeleksikon.no slik: «studiet av menneskets livsytringer i sunn og syk tilstand, for å finne ut hvorfor sykdommer oppstår og hvordan de kan forebygges og helbredes. *Legekunsten* er praktisk bruk av legevitenskapens resultater kombinert med intuisjon og medmenneskelighet.»

Som vitenskap skal medisinen bygge på mest mulig sann kunnskap om «menneskets livsytringer». Men hvor «sann» kan vitenskapen være? Grunnleggende er det viktig å være klar over at verden, og vår oppfatning av eller forståelse av verden, ikke er og ikke kan være identiske. Mennesket har evne til bevisst refleksjon og tenkning, slik sett er mennesket et «rasjonelt» vesen i den forstand at vi bruker vår bevissthet – vår forstand – til å tolke og forstå verden. Men vår oppfatning av verden vil alltid bare være en *gjenspeiling* av verden slik den «egentlig» er. Den «egentlige» verden kan vi aldri gripe, og vår gjenspeiling vil alltid være relativ og avhengig av en rekke forutsetninger. Vår kunnskap om verden bygger dypest sett på erfaring – enten individuell og direkte – eller kollektiv og indirekte. Til ulike tider har menneskene kollektivt laget systemer for å skape orden i sine erfaringer og sin forståelse av verden. Det vi fra vårt moderne perspektiv gjerne beskriver som «magiske» og «primitive» måter å beskrive verden og virkeligheten på, kan like fullt være en måte å bruke fornuften til å «rydde i kaos», ut fra de forutsetninger som disse kulturene hadde. Og motsatt – moderne kommunikasjonsteknologi ville fortonet seg fullstendig «magisk» og «ikke-rasjonell» dersom den ble vurdert ut fra vitenskap og logikk slik den forelå i antikken eller bare for to-tre generasjoner siden. Ser man på rasjonalitet og magi i dette perspektivet, blir skillet kanskje mindre skarpt enn vi vanligvis forestiller oss.

Vitenskapelig kunnskap bygger også på erfaring, på systematisk studium av virkeligheten. Den skiller seg fra annen kunnskap ved at erfaringene – empirien – bearbeides etter særskilte metoder og kriterier for å finne ut hvilke slutninger empirien gir grunnlag for å trekke, det er en «kvalitetssikring» av kunnskapen for å skille den fra «synsing». Men samtidig er det viktig at vi erkjenner vitenskapens begrensning, vi «vet» ikke alt og den vitenskapsbaserte kunnskapen er stadig i endring. Jo mer vi vet, desto større blir grenseflaten mot det vi ikke vet. Og «vet» vi det vi mener vi «vet»? Det kan være en tendens til skråsikker overvurdering av soliditeten og entydigheten i vitenskapen, ikke minst i våre «evidensbaserte» tider. Det viktigste i en vitenskapelig holdning til verden – og til medisinen – må være åpenheten og den uopphørlige driften etter å oppnå nye innsikter og dypere forståelse, og aldri innbille oss at vi har nådd veis ende. Samtidig må vi være bevisste på de ulike former for press som det vitenskapelige arbeidet utsettes for fra ulike maktstrukturer innenfor og utenfor faget. Vi kjenner alle historien om Semmelweis og barsel-feberen, den bør stadig gi grobunn for refleksjon over forholdet mellom ny og gammel viten.

Også moralen er knyttet til mennesket som bevisst og tenkende vesen. Utenfor menneskesamfunnet gir det ingen mening å snakke om moral. Når ulven tar rådyret, er det ingen umoralsk handling. Naturen er grunnleggende amoralsk, moral er irrelevant som tolkningsprinsipp i naturens prosesser. Moral er et resultat av menneskets evne til refleksjon, og til å organisere seg kollektivt i samfunn. Samfunn trenger sett av normer, skrevne og uskrevne regler, som styrer atferden på en måte som styrker samfunnets overlevelsessevne. Samtidig vil det i menneskesamfunnet være interessekonflikter som også gjenspeiler seg i kamp om moralske spørsmål og verdier. Og det er ingen endimensjonal og entydig sammenheng mellom naturens – evolusjonens – lovmessigheter og hvordan vi som mennesker organiserer våre samfunn. Vår bevisste evne til refleksjon gir oss – som eneste dyreart – mulighet til å organisere våre liv på en måte som ikke entydig er styrt av vår genetiske «programmering». Derfor er menneskesamfunnet heller ikke entydig styrt av «blinde naturlover».

Hva er en rasjonell holdning i arbeidet som lege? «Menneskets livsytringer» styres – som andre fenomener – grunnleggende av lovmessigheter og ikke tilfeldigheter. En rasjonell holdning i medisinsk arbeid – i det lille som i det store format – vil være å søke innsikt i de lovmessigheter som styrer de prosesser vi står overfor, «hvorfor ting er som de er». Også det meste som overflatisk kan virke kaotisk, følger sin indre logikk. I forskningen må denne letingen etter indre sammenheng følge vitenskapelige metoder tilpasset de fenomener vi studerer. På det kliniske mikropplan må vi utrede den enkelte pasient etter samme grunnprinsipp.

Årets julenummer består av artikler, essays og fotografier som drøfter rasjonalitet, magi og moral i medisinsk perspektiv. Forfatterne og fotografen har fått oppgitt disse stikkordene og har ellers stått fritt. Det er stor spennvidde, og vi håper leserne vil finne stoff til refleksjon og ettertanke.

God jul!

Ivar Skeie

FOTO: © REGIN HJERTHOLM